

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Том / Volume XXV (2017),
Книжка / Issue 1

ЕРЦХЕРЦОГ ЙОХАН САЛВАТОР И КНЯЖЕСКИЯТ ВЪПРОС В БЪЛГАРИЯ (1886 – 1887)

Петър СТОЯНОВИЧ

ARCHDUKE JOHANN SALVATOR AND THE PRINCELY QUESTION IN BULGARIA (1886 – 1887)

Peter STOYANOVICH

Abstract: After the abdication of Prince Alexander I of Bulgaria and the interruption of diplomatic relations between Bulgaria and Russia in November 1886, the issue of finding a suitable candidate for the Bulgarian throne becomes vital for the state. The outstanding officer and difficult child of the Habsburg dynasty – Archduke Johann Salvator – tries to help the Bulgarian government to solve the problem: without success, but with much adventure and good intentions.

Key words: Archduke Johann Salvator, Bulgaria, Princely question, Alexander I

На династията Хабсбург и на патрона ѝ не остават спестени редица сериозни противоречия с нейни членове, особено в края на XIX век. Ерцхерцог Йохан Салватор Хабсбург – Тоскана е един от тях. По странен стечение на обстоятелствата неговата лична съдба се свързва за кратко със съдбата на Княжество България, и то в две от най-драматичните ѝ години след Освобождението.

Йохан е роден на 25 ноември 1852 г. във Флоренция като десето дете на великия херцог Леополд II Тоскански и Мария-Антония Неаполска и Сицилианска. При кръщението получава името Giovanni Nepomuceno Maria Annunziata Giuseppe Giovanni Batista Ferdinando Baldassare Luigi Gonzaga Pietro Alessandrino Zanobi Antonino.

Баща му Леополд II (1797, Флоренция – 1870, Рим) е умерено консервативен еволюционист, допринесъл много за развитието на Тосканското херцогство (1824 – 1859) в сферата на благоустройството, услугите, пътищата, икономиката и социалния живот. След 1847 – 1848 г., подобно на всички владетели на полуострова, е принуден да допусне против волята си свобода на печата, гражданска гвардия и парламентарна конституция. Поради невъзможност да се справи с радикалните си противници се обръща за помощ към младия кайзер Франц Йозеф, което довежда до окупация на херцогството чак до 1855 г. и сриване на безспорния му авторитет сред населението и политическите кръгове. По австрийски маниер Леополд суспендира конституцията и започва да управлява в патриархален стил. Либералното и радикалното политическо крило се отвърщат от него и династията, превръщайки съседен Пиемонт в свой модел за конституционно управление и ясна антиклерикална политика. В навечерието на Втората война за независимост, на 27 април 1859 г., великият херцог напуска Флоренция с цялото си семейство, отстъпвайки пред безкръвната революция и абдикирайки в полза на сина си Фердинанд IV.

Майката, Мария Антония, наричана Антоанета, (1814, Палермо – 1989, Орт край Гмунден) е дъщеря на Франческо I Дженаро, крал на Неапол – Сицилия (т. нар. Бурбон – Двете Сицилии), от втория му брак с инфантата Исабела Испанска. Освен десетте деца, които ражда на мъжа си, тя има и определено политическо влияние върху него, страстно поддържайки близостта с Австрия и дистанция по отношение на италианския национализъм и либерализъм. По нейно настояване престолонаследникът

Фердинанд е обучаван на немски, а не на италиански, макар самата тя да говори до края на живота си изключително на неаполитанско наречие и френски. Смъртта на любимия ѝ син Йохан се отразява тежко върху старостта ѝ [Baldasseroni, G. 1871, p. 98; Posendorfer, F. 1987, S. 77].

След прокуждането на тосканската управляваща фамилия от Флоренция в 1859 г. и известен междинен престой в Бохемия, след дванадесетата си година блестящият ученик е възпитан във Виенския двор и се отдава на военна кариера. След кончината на баща си (1870 г.) Йохан е поставен под опекунството на ерцхерцог Албрехт, с чийто консервативен характер е в постоянно противоборство. В 1878 г. Йохан участва в похода за окупация на Босна и Херцеговина, макар публично да го критикува. Близко до Гмунден в Горна Австрия ерцхерцогът изгражда красивия си замък Орт, показвайки висок вкус.

През 70-те години на XIX век младият офицер публикува брошурата „Наблюдения върху австрийската артилерия“ [Der österreichischen Artillerie..., pass.]. Тя доказва не само военния талант на автора, но приканва към укрепване на границата с Прусия, в която Йохан вижда първостепенния враг на Австрия. Това дори довежда до някои разминавания между Бисмарк и Андраши по основите на Германско-австрийския съюз. Присъдата на кайзера е предвидима: авторът на брошурата е разжалван и преназначен от 13. артилерийски полк в 12. пехотен на Н. И. В. ерцхерцог Вилхелм полк.¹ На това преназначаване през 1875 г. в Краков се гледа като на въдворяване. Едно интересно писмо на кайзера до престолонаследника, чийто приятел е наказаният, разкрива основанията на монарха: Йохан е обидил артилерийското оръжие по унизителен начин, нямащ нищо общо с офицерския кодекс на честта [Mitis, O. F., von, 1928, S. 87 f.]. Впоследствие е реабилитиран и през 1883 г. авансира до командващ 3. пехотна дивизия с гарнизон в Линц.

Близостта му с шест години по-младия престолонаследник Рудолф дава резултат и в съвместната им работа по обемния труд „Австро-унгарската монархия в слова и картини“. В публичните среди добива известност с либерални и антиклерикални нагласи; под различни псевдоними (Johann Traunwald, Johann vonder Traun, Johann von Traunstein) той коментира военната и външната политика на ерцхерцог Албрехт и на граф Калноки. Зародилата се любовна връзка с танцьорката в Придворната опера Людмила („Мили“) Хилдегард Щубел допълнително настройва общественото мнение срещу него.

Паралелно с армията Йохан се посвещава на другата си страст – музиката, – като свири на пиано, валдхорна и цитра. По примера на кумира си Йохан Щраус композира валсове.² Балетната пиеса „Асасините“ по негово либрето и музика на Йозеф Форстер има премиера в Придворната опера на 19.11.1883 г. Освен че се манифестира идеята за толерантността, в нея е показано и възхищението на ерцхерцога към модерността на новия свят – изпълнителките пристъпват на сцената със запалени електрически крушки в косите и костюмите си [Seebacher-Mesaritsch, A. 1979, S. 125 – 128].

* * *

С окончателното си напускане на България на 26.08./07.09. 1886 г. княз Александър I назначава регентство начело със Стефан Стамболов (с членове Сава Муткуров и Петко Каравелов, заменен впоследствие от Георги Живков), което ръководи държавата до заклването на принц Фердинанд³ на 2/14 август 1887 г. Отпътуването на Батенберг слага началото на същинското българско междуцарствие (безкняжие) – крайно опасен за националната сигурност и самостоятелността на държавата период, окончателно разделил обществото на русофилски и русофобски лагер [Золотухин, М. 1993, с. 143]. Същевременно българският *interregnum* и сблъсъкът на великите сили на ориенталското поле е и период на сериозни общоевропейски прегрупирации, завършили с разпада на Съюза на тримата императори и новия Руско-френски алианс.

¹ Вследствие на това преместване 12. полк се сдобива с едно сериозно двукратно изследване на историята му, написана от ерцхерцог Йохан [вж. **Erzherzog Johann**, 1877–1880].

² Най-известни са „Gruß aus Linz“ и „Am Traunsee“, издадени под псевдонима Йохан Траунварт.

³ Ferdinand, prinz von Sachsen-Coburg und Gotha (26/14. 2. 1861 Виена – 10. 9. 1948, Кобург), княз (1887 – 1908) и цар на българите (1908 – 1918). Венчан последователно за Мария Луиза, принцеса де Бурбон-Парма (1860, Парма – 1899, София) и Елеонора, принцеса фон Ройс-Кьостриц (22.8.1860, Гера – 12.9.1917 г. (н. ст.), двореца Евксинград при Варна).

През есента на 1886 г. Княжество България е в тежка ситуация. Правителството и Народното събрание са считани за незаконни, а Регентството се радва на еднозначното отрицание на Русия. Като единствен изход се очертава изборът на нов княз, за който държавата се нуждае от съгласието на Петербург. За връщане на Александър не може (или не може лесно) да става дума. Според руснаците той и братята му „не могат да заемат отново българския трон“ [Leonow, R. (Hrsg.), 1893, p. 121]. Западни политици дори смятат, че Русия чака именно опит за връщане на Александър, защото „когато това се случи, руснаците ще нахлуят [в България]“ [Rich, Norman, Fischer, Max (Hrsg.), 1961, p. 173].

В стремежа си да намерят бързо решение на княжеския проблем българските управници използват всяка появила се възможност и бързат да я узаконят, без винаги да вникват в детайлите. Първата от тях се открива в лицето на принц Валдемар Датски, сроден с няколко европейски двора, за чиято кандидатура надделява и фактът, че е шурей на цар Александър III. На 29.10./10.11.1886 г. III Велико Народно събрание избира Валдемар за княз на България. Веднага след това е съставена и депутация, която да връчи лично документа за избора.⁴ Отговорът на пребиваващия в Кан принц решава понататъшната съдба на депутацията. Валдемар предоставя решението на августейшия си баща, но бърза да намекне, че ще бъде възпрепятстван заради „други задължения“. Кристиан IX отговаря на телеграмата на Живков от 30 октомври, като подчертава, че цени доверието към кралския му дом, но не е в състояние да упълномощи сина си да приеме делегацията [Радев, С. 1990, с. 428]. В България Захари Стоянов заключава, че на страната не е нужен владетел, който не можел сам да си връзва гащите [Станев, Н. 1992, с. 70].

Следват още няколко неуспешни опита за намиране на подходящ и най-вече кандидат, приемлив за силите, на първо място за Русия. Последната, която изиграва картите си изключително погрешно, изпращайки в България извънредния си пратеник барон Николай Каулбарс, който фактически води необявена война срещу правителството, към което е аташиран. На 6/18 ноември 1886 г. се стига и до прекъсване на дипломатическите отношения между България и Русия.

Положението в княжеството напомня начало на гражданска война. В периода на тежкия сблъсък между русофили и русофоби княжеският въпрос остава на втори план. Още в края на септември германският управляващ в Санкт Петербург докладва на канцлера, че царят още не е взел решение по този въпрос [Lepsius, J., Mendelssohn-Bartholdy, A., Thimme, F. (Hrsg.), 1922, S. 132]. След месец до българската дипломация стига информацията, че британският посланик в руската столица е споменавал някакъв руски кандидат [Куманов, М., Свирачев, П., Илиева, Д. (съст.), 1994, с. 187]. Явното противопоставяне на Виена, Лондон и Рим на Петербург по отношение избора на следващия владетел на България през последните месеци на 1886 г. стига до задънена улица.

В средата на октомври 1886 г. управляващите в България съставят една депутация, имаща задача да проведе множество сондажи в европейските столици. Членовете ѝ (д-р Константин Стоилов, Димитър Греков и Константин Хаджикалчов) имат задачата да запознаят Силите с критичната ситуация на България и да обсъдят ключовия въпрос за решаването на българската криза – кандидатурата и избора на нов княз. Единственият частичен успех е попътната среща с принц Фердинанд Сакс-Кобург-Готски, който обвързва съгласието си за трона с руската благословия. Именно след тази европейска обиколка на българската депутация за кратко изгрива звездата на ерцхерцог Йохан Салватор, който се проявява като най-патетичния и романтичен кандидат за българския престол.

Пред дошлия от Рим български пратеник Хаджикалчов запасният майор фон Лааба (посредникът на първата среща с Фердинанд) описва ерцхерцог Йохан в идеални краски. По онова време кандидатурата на кобургския принц се счита за провалена и Лааба залага на резервен вариант. Пред българина майорът описва особената разлика между двамата аристократи: ерцхерцогът уважавал австрийското обществено мнение като либерално мислещ човек с образование и интелект [Стателова, Е., Попов, Р. (съст.), 1993, с. 54].⁵ Според Лааба Йохан е готов да се откаже от титлата и правата си на Хабсбург, тъй като Берлинският договор не допуска сред кандидатите за българския престол да има представители

⁴Нейни членове са: Георги Живков (председател на парламента), Димитър Греков, д-р Михайлов, Захари Байкушев и Кесим Зааде, турчин от Шумен.

⁵Подобно твърдение не говори твърде добре за човешките познания на Лааба, тъй като образоваността и широките познания са сред качествата, които и най-големите противници не отричат на Фердинанд.

на управляващи европейски династии. Според Хаджикалчов, Лааба е предложил на Йохан услугите си като посредник. Сега майорът е изпратен, за да сондира мнението на българите и евентуално да уреди среща. Разбира се – тайна, на италианска земя. Убедителната решителност на Лааба била подтикнала Хаджикалчов към среща [Стателова, Е., Попов, Р. (съст.), 1993, с. 54].⁶ Съвсем различно е обяснението на ерцхерцога. Когато се запознал с нежеланието на Кобурга „да последва повика на българите“ да се опълчи срещу Русия, у него се породило желанието да предложи на България сабята си в случай на открит сблъсък. Едва след като това негово „желание“ е било съобщено на депутацията, се е стигнало до среща по инициатива на българите [Mitis, O. F., von, 1928, S. 81].

На една гара до Венеция Хаджикалчов се прекачва в наето от ерцхерцога купе. Тричесовият (според дневника на Стамболов – четиричасов) разговор не е посветен единствено на българския трон. Йохан подчертава либералните си възгледи, познати дори извън австрийските граници. Като най-близък приятел на загиналия в 1889 г. престолонаследник Рудолф той е копнял за създаване на едно южнославянско царство под австрийско опекунство, тъй като и двамата симпатизират на славяните в Дунавската монархия и ги смятат за „гръбначния стълб на империята“ [Стателова, Е., Попов, Р. (съст.), 1993, с. 56].⁷ Според ерцхерцога подобни обстоятелства са го мотивирали да обяви пред Хаджикалчов, че желае да се постави начело на българския народ [Стателова, Е., Попов, Р. (съст.), 1993, с. 56–57]. Йохан не споделя с Батенберг нищо от тези визии. Просто признава, че му е предложена короната, и то само защото Александър е отказал няколкократно. Въпреки това е отклонил предложението да заеме мястото на Батенберг в България, защото се числял към „особените му почитатели“. Като обикновен войник Йохан с удоволствие бил готов да помогне на България във войната [Mitis, O. F., von, 1928, S. 91]. В България не обръщат задълбочено внимание на тази кандидатура. Единствено Стамболов се застрахова за в бъдеще, като напътства кандидатурата да бъде държана в строга тайна, „за да не би да претърпи същото крушение, като Кобурга“ [Куманов, М., Свирачев, П., Илиева, Д. (съст.), 1994, с. 251].

Ключово важно е да се отбележи, че в онзи момент за българското правителство кандидатурата на принц Фердинанд все още се възприема единствено като „възможна“, както става ясно от изходната позиция на двамата му пратеници. Кобургът има дотолкова тежест в очакванията на българите, доколкото е записан просто като първия, с когото ще се водят преговори. А и списъкът не е особено дълъг: „други кандидати нямаше определени, такива имаше да се издирят“. Единственият резервен вариант към средата на март 1887 г. за официална София остава изборът на Алеко паша Богориди, и то като временна мярка [Матеев, П. 1934, с. 550].

Тук на хоризонта отново изплува фигурата на ерцхерцог Йохан, когото българите възприемат като най-заинтересованото лице във Виена от уреждане на княжеския въпрос „и специално в кандидатурата на княз Фердинанд Кобургски“. Видно е, че през пролетта на 1887 г. Йохан се поставя на пълно разположение на Константин Стоилов и Петър Матеев като (поредни) правителствени пратеници и посредник на кобургския принц. На 5 или 6 април Стоилов посещава Хабсбурга в имението му край Виена, където явно се подготвя планът на преговорите с Фердинанд. На 26 март/8 април Стоилов инструктира Матеев да замине за Кан, където под името граф Мурани резидира потенциалният кандидат [Матеев, П. 2014, с. 128].⁸ Същевременно предава на пратеника едно запечатано писмо от ерцхерцога за Фердинанд, както и една паметна записка (промемория) на френски, в която се излага положението в княжеството, необходимостта от нов владетел и всички улеснения, които правителството може да даде на бъдещия княз за разбирателство с Русия. Как точно е възможно да се случи последното, е неясно, защото кратката промемория съдържа в себе си крайно противоречащи си тези [Матеев, П. 2014, с. 551].⁹

⁶ Обръщаме повече внимание на различията във версиите на Хаджикалчов и Йохан, защото обясняват деликатната същност на „първата стъпка“, типична и за другите кандидати.

⁷ Тази голяма славянска държава не трябвало да е в конфронтация с Русия, а да бъде просто „втора славянска страна“. Трудно е да схванем политическата логика и чувството на реализъм в тези представи: „Такава една империя ще се простре до Солун – Средиземно море, като ще владее и цялото Адриатическо море“.

⁸ В спомените си Матеев твърди, че вестта за отсъствието на принц Фердинанд от Виена и за престоя му в Кан българите научили от майор фон дер Лааба.

⁹ Ето и целият текст: „Регентството на България, убедено, че българската криза трябва да получи бързо разрешение, счита за такова избирането на княз. Предвид, че Високата порта се е опитала да склони Русия да

На 21 април пратеникът в Париж тъне в неяснота и тревога: според телеграмата му до Стоилов обстоятелствата около Фердинанд не са се променили, тоест безрезервната му готовност да пътува към София не е сигурна; същевременно вторият кандидат, княз Каролат, е оставен в безтегловност, защото българите не смеят да подхванат преговори с него преди съдбоносната среща с Фердинанд на 23-ти, събота. От София известяват на следващия ден, че продължават да предпочитат кобургската кандидатура, още повече, че са уведомени от ерцхерцог Йохан, че Кобургът очаквал положителни новини от Берлин след седмица.

Провалената среща в Париж видимо дава неочаквани дни свобода на притиснатия да реагира Фердинанд. Освен Матеев, с уреждане на следващо свиждане с кобургския принц вече са ангажирани паралелно както ерцхерцог Йохан, така и майор фон Лааба. От Виена Стоилов за пореден път очаква лична среща с Фердинанд и е нетърпелив: „Тия колебания и съмнения у кандидата не ми се нравят“ [Матеев, П. 2014, с. 631]. В първите дни на месец май следва поредният отказ на Фердинанд, този път под предлог на заболяване. На 4 май уравновесеният Стоилов не издържа: „Не можете да си представите колко съм отвлечен, също и възмутен, от поведението на първия кандидат [Фердинанд]. Намирам, че е низост да се играе лекомислено с кредита на нашата страна. Той изказва желание да се срещне със Стоилов; той сам определи писмено програма за действие и чрез ерцхерцог Йохан ми я предаде, вследствие на това поисках гаранция от тримата регенти и на министерството и след толкова отлагания и извинения днес ми се съобщава, че кандидатът се отказва! поисках това да ми се даде писмено, защото виждам, че тоя господин може би след добър обяд и спокойно спане ще дойде на друго намерение; той сега претендира болест. Мисля, че времето ще дойде и за нашия ред.“ [Матеев, П. 2014, с. 632 – 633]¹⁰

При „предателството“ на първия, „спирането“ на втория и неяснотата около третия кандидат, Стоилов прехвърля последните му останали опции: да се привлече отново Йохан, да се изпрати Хун из германските княжества в опит за намиране на случаен съгласен или да се направи последен опит с бившия княз Александър. Началото на месец май е пик на българската безизходица. Дори умереният Стоилов е готов „да прибегнем до крайни мерки“. Трагикомичен нюанс към ситуацията добавя фактът, че и двамата задгранични пратеници остават без пари в княжеското преследване.¹¹

За прекратяване на междуцарствието в България Стоилов предлага четири възможни решения:

I. Избор на европейски принц, готов да дойде в България без съгласието на силите. Например, принц Фердинанд.

II. Избор на Алеко Богориди за княз, ако приеме избора без съгласие на Силите.

III. Избор на Алеко Богориди за регент (в смисъла на досегашното Регентство, едно временно управление).

IV. ВНС да даде на сегашното Регентство княжески права за нов тригодишен мандат.

За Стоилов първото решение изглежда трудно приложимо. Съвсем обективно той се съмнява, че Фердинанд ще възкачи трона без руска и западна благословия. Евентуален избор на ерцхерцог Йохан Салватор се счита за напълно безперспективен, макар последният да изказва готовност да изчака избора си в Пирот или Цариброд (тоест на българо-сръбската граница). Опасността от силно руско раздразнение и дори обявяване на война се оценява за реалистична.

приеме една листа на кандидати и че тая последна сила настоява да се резервира, българската криза трябва да се разреши без оглед на Русия. Следователно кандидатът, който ще има да се представи на Събранието, ще трябва да бъде готов да приеме избора и да пристигне в страната незабавно, без да чака съгласието на силите, нито потвърждението на Високата порта. Управлението на Регентството има причини да вярва, че Високата порта ще подкрепи княза, който ще поеме управлението на страната в ръцете си. От друга страна народната партия, която се представлява от настоящето правителство, е готова да улесни новия княз за разбирателство с сближение с Русия. Народната партия, след избирането на княза, е готова да направи на Русия всички отстъпки, съобразни с независимостта и свободите на народа; това разбирателство може да се улесни, като се прибегне за образуването на министерството, след избирането на княза, до нови неутрални лица, даже до лица, известни като принадлежащи към руската партия“.

¹⁰ За удобство съм предал дешифрирания вариант на телеграмите.

¹¹ Матеев на 8 май: „(...) Моля, пратете ми веднага десет лири за моя сметка“. Стоилов: „Ще ме извините, че не съм ви още изпратил пари. И аз сам няхах и бях писал в София да ми изпратят (...)“

По метода на изключването, през юни 1887 г. д-р Константин Стоилов заминава за Линц, за да предложи за втори път българската корона на ерцхерцог Йохан Салватор или да постигне яснота за отказа му. Според Хабсбурга, „*тъй като принц Фердинанд не благоволява да вземе решение*“, след трикратен отказ на Батенберг българите сложили короната в неговите ръце [Mitis, O. F., von, 1928, S. 92]. И все пак Йохан окачествява многочасовия си разговор с Хаджикалчов от декември 1886 г. като „*моменти на разчувстване*“; той съзнава колко много обстоятелства правят кандидатурата му невъзможна: изричната клауза на Берлинския договор, неловката позиция на Дунавската монархия, невъзможността за помирение с Русия, реалната възможност за военен претекст от нейна страна и т. н. Като войник той припомня готовността си да се бие за независимостта на България (която помпозно окачествява като „*условие за съществуване на Австрия*“). Битката за балканското княжество му носи „*предизвикателството на едно съвременно рицарско дело*“ [Mitis, O. F., von, 1928, S. 92]. По-късно ерцхерцогът споделя с майка си Мария-Антония, принцеса на Неапол и Сицилия, че за него отказът е бил голяма жертва; два пъти му е предлаган българският престол, но „*Io non desidero un trono, ma solo la quiete*“.¹² Дори пред своя камериер Йохан заявява, че българските му афери не могат да се нарекат „*развлечение и спорт*“; на двукратния му отказ трябвало да се гледа като на „*високо оценена жертва*“, „*направена с пълно съзнание*“. Граф Хартенау (= Александър Батенберг) е адресат на финалното откровение на авантюриста: „*Сега се упреквам, че не тръгнах под някакво [чуждо] име*“ [Mitis, O. F., von, 1928, S. 92].

Между другото, забъркването на Йохан Салватор в българския въпрос довежда до конфликт между него и близкия му доскоро австро-унгарски престолонаследник. Рудолф еднозначно заявява на Калноки, че „*преговарянето с чужда депутация по международни дела в това критично време, без позволение и зад гърба на кайзера и на външния министър*“ заслужава най-тежко наказание [Mitis, O. F., von, 1928, S. 94 f.]. На политическите си попълзновения ерцхерцогът дължи и неуспехата си кандидатура за командир на корпуса в Сараево.

Въвличането му в интригата покрай кандидатурите за българския трон слага край на височайшето търпение и доверие към ерцхерцога. В 1887 г. кайзерът приема неговата молба да бъде освободен от всички командни длъжности. По разпореждане на същия, Йохан връща и връченото му същата година почетно гражданство на град Линц. Накрая се отказва и от офицерския пагон. Всичко това съвпада както с тежък период на вътрешни противоречия у Йохан Салватор, породени от убеждението му, че не може да промени нищо както в армията, така и в обществото, така и със самоубийството на близкия му престолонаследник Рудолф.

Малко преди трагичния си край Йохан има и една финално появяване в София в 1889 г., когато неочаквано нахълтва през страничната врата в дома (пристройка на Софийския дворец) на младото семейство Димитър Станчов и Ан дьо Грено. Следва го служител на двореца с думите: „*Князът го праща, за да се погрижите за него до връщането му във Виена*“. След няколко дни Фердинанд взима мерки да отпрати авантюриста. [Мюър, Н. 1991, с. 60]

Обиден и безработен, в 1889 г. ерцхерцогът сензационно решава да напусне владетелската фамилия Хабсбург – Лотарингия: „*Прекалено горд съм, за да играя княжески безделник. Не желая да изям парите на народа като някои други.*“ [Hamann, B. (Hrsg.), 1988, S. 179] и става швейцарски гражданин. В резултат се отказва от издръжката си като член на управляващия дом и приема гражданското име Йохан Орт (по названието на двореца си), с което губи право да пристъпва границите на Австро-Унгария.

Гражданинът Орт защитава капитанско разрешително в Хамбург, оженва се в Лондон за Мили Щрубел и на 25.03.1890 г. отпътува с нея на околосветско пътешествие, на борда на закупения от него преди година тримачтов товарен кораб “Saint Margret”. Корабът, натоварен с цимент и с екипаж от 24 моряци, се насочва към Ла Плата в Аржентина. След скандал с капитана и подмяна на екипажа Йохан продължава към Чили. В нощта на 20 срещу 21 юли 1890 г. корабът потъва след тежка буря около нос Хорн. В 1911 г. Върховното маршалство на императорския двор във Виена го обявява за мъртъв. Наследството му е продадено на търг в Берлин през 1912 – 1913 г. Фактът, че след катастрофата липсват всякакви останки и доказателства, дълго време захранва легенди за бившия

¹² „Аз не копнея за трон, а само за тишина“ (итал.).

ерцгерцог, оцелял и живеещ в Аржентина, в Норвегия, дори в Япония [Schaffelhofer, H. 1952, S. 68 – 77, Weissensteiner, F. 1985, S. 255 – 267].

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Золотухин, М. 1993 – Михаил Золотухин. Россия, западноевропейские державы и Османская империя в период международных кризисов на Балканах (1885 – 1888). Москва, 1993. [Zolotuhin, Mihail. Rossiya, zapadnoevropeyskie derzhavy i Osmanskaya imperiya v period mezhdunarodnyh krizisov na Balkanah (1885 – 1888). Moskva, 1993.]

Куманов, М., Свирачев, П., Илиева, Д. (съст.), 1994 – Куманов, Милен, Свирачев, Петър, Илиева, Дарина. Личният архив на Стефан Стамболов. Том 1: писма, телеграми, записки и дневници. София, 1994. [Kumanov, Milen, Svirachev, Petar, Ilieva, Darina (ed.). Lichniyat archiv na Stefan Stambolov. Tom 1: pisma, telegrami, zapiski i dnevnitsi. Sofiya, 1994.]

Матеев, П. 1934 – Петър Матеев. Издирване и уговаряне на княз Фердинанда да приеме княжеското достойнство на България. – В: Българска мисъл, XI и XII. София, 1934. [Mateev, Petar. Izdirvane i ugovaryane na knyaz Ferdinanda da prieme knyazhetskoto dostoynstvo na Bulgariya. – V: Balgarska missal, XI i XII. Sofiya, 1934.]

Матеев, П. 2014 – Петър Матеев. Автобиография. Варна, 2014. [Mateev, Petar. Avtobiografiya. Varna, 2014.]

Мюър, Н. 1991 – Надежда Мюър. Димитър Станчов. Патриот и космополит (1864 – 1940). София, 1991. [Muir, Nadezhda. Dimitar Stanchov. Patriot i kosmopolit (1864 – 1940). Sofiya, 1991.]

Радев, С. 1990 – Симеон Радев. Строителите на съвременна България, т. 2. Регентството. София, 1990. [Radev, Simeon. Stroitelite na savremenna Bulgariya. T. 2. Regentstvoto. Sofiya, 1990.]

Станев, Н. 1992 – Никола Станев. История на нова България 1878 – 1941. София, 1992. [Stanev, Nikola. Istoriiya na nova Bulgariya 1878 – 1941. Sofiya, 1992.]

Стателова, Е., Попов, Р. (съст.), 1993 – Стателова, Елена, Попов, Радослав. Стефан Стамболов и неговото време. Непубликувани спомени. София, 1993. [Statelova, Elena, Popov, Radoslav (ed.). Stefan Stambolov i negovoto vreme. Sofiya, 1993.]

Der österreichischen Artillerie... – [Anonym]. Betrachtungen über die Organisation der österreichischen Artillerie, n. d.

Baldasseroni, G. 1871 – Giovanni Baldasseroni. Leopold II, Gran duca di Toscana e i suoi tempi. Firenze, 1871.

Erzherzog Johann, 1877–1880 – Erzherzog Johann. Geschichte des k.k. Infanterie-Regimentes Erz. Wilhelm Nr. 12. 2 Bde. Wien, 1877 – 1880.

Hamann, B. (Hrsg.), 1988 – Brigitte Hamann (Hrsg.). Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon. 4 korr. Aufl. Wien, 1988.

Leonow, R. (Hrsg.), 1893 – R. Leonow (Hrsg.). Geheime Dokumente der russischen Orient-Politik 1881 – 1890. Berlin, 1893.

Lepsius, J., Mendelssohn-Bartholdy, A., Thimme, F. (Hrsg.), 1922 – Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn-Bartholdy, Friedrich Thimme (Hrsg.). Die Große Politik der europäischen Kabinette 1871 – 1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes 4 – 5. Berlin, 1922.

Mitis, O. F., von, 1928 – Oskar Freiherr von Mitis. Das Leben des Kronprinzen Rudolf. Mit Briefen und Schriften aus dessen Nachlass. Leipzig, 1928.

Posendorfer, F. 1987 – Franz Posendorfer. Zwischen Trikolore und Doppeladler. Wien, 1987.

Rich, Norman, Fischer, Max (Hrsg.), 1961 – Norman Rich, Max Fischer. Die geheimen Papiere Friedrich von Holsteins in 4 Bänden. Deutsche Ausgabe von Werner Frauendienst. Göttingen, Berlin, Frankfurt, 1956 – 1962. Bd. 3, 1961.

Schaffelhofer, H. 1952 – Hans Schaffelhofer. Johann Orth. Wien, 1952.

Seebacher-Mesaritsch, A. 1979 – Alfred Seebacher-Mesaritsch. Komponist und Erfinder. – In: Seebacher-Mesaritsch: Trofaiach. Heimat buch zur Stadterhebung. Graz, 1979 <<http://www.mdw.ac.at/iatgm/operapolitics/spielplan-wiener-oper/web/opus/37>, accessible January 2017 >.

Weissensteiner, F. 1985 – Friedrich Weissensteiner. Ein Aussteiger aus dem Kaiserhaus: J. Orth. Wien, 1985.